

Muhammed Hasan Hîtû'nun (1943-2026) Ardından

MEHMET ALİ KILINÇ*

10 Ekim 1943 tarihinde Şam'da doğdu. Üç kıtaya yaptığı rihleler ve 108 cilt külliyyatla, 24 Şubat 2026'da Küveyt'te vefat etti ve böylece son rihlesini tamamladı. Akademik titri yerine tercih ettiği unvanıyla "eş-Şeyhu'l-İmâm Hîtû", klasik İslamî ilimler geleneğini muhafazaya çabalayan ve modern dünyada sürdürmenin imkânlarını zorlayan, Eş'arî-Şâfiî çizgisine aidiyetiyle maruf bir âlimdir.

Hîtû, ilk ve orta öğrenimini Şam'da tamamladı. Lise yıllarında bilimsel ve teknik konulara merakı sebebiyle Almanya'da eğitim görmeyi planlarken, ilerleyen yıllarda ilmî temayülünde belirgin bir dönüşüm yaşadı ve İslamî ilimlere yöneldi. Aynı dönemde Mahmud Şeltût gibi Ezher hocalarını radyodan takip etmesi, İslamî ilimlere olan ilgisini daha da arttırdı. İlgi alanındaki bu radikal dönüşümden ailesi haberdar olduğunda, babasının güçlü muhalefetiyle karşı karşıya kaldı.

Hîtû'nun lise mezuniyetine denk gelen 1961 yılında, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden askerî bir darbe neticesinde ayrılan Suriye, Mısır'la olan siyasî birliğini sona erdirmişti. Söz konusu siyasî istikrarsızlık, Hîtû'nun babasının bu olumsuz tavrının arka planını teşkil eder. Ailesinden beklediği desteği göremediği için Ezher hayalini gerçekleştiremeyen Hîtû, kendi isteği ile Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne kaydoldu. Ancak babasının baskısıyla bu fakülteden de ayrılarak Edebiyat Fakültesi Jeoloji Bölümü'ne geçiş yapmak durumunda kaldı.

* Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü / Res. Assistant, Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences. Konya/Türkiye. ORCID: 0000-0003-3489-1174. e-posta: mklnc8@gmail.com

Beni Hîtû ailesine ulaştıran Hülya Karabulut'a, mazinin latif hatıralarını saklı kalmış teferruatıyla büyük bir içtenlikle benimle paylaşan Hîtû ailesine teşekkürü bir borç bilirim. İlaveten bu vefeyat yazısının bir diğer muharriki İlimler ve Sanatlar Merkezi (İSM) Fıkıh İhtisas Programı'na ve çalışma grubumuzun sorumlusu Salih Eser'e teşekkür ederim.

DOI: 10.26570/isad.1946119 • Geliş/Received 06.05.2026 • Kabul/Accepted 08.07.2026

Atıf/Citation Kılınç, Mehmet Ali, "Muhammed Hasan Hîtû'nun [1943-2026] Ardından", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 56 [2026]: 409-415.

Babasının inatçı ve sert tabiatını miras alan Hîtû, Ezher’de eğitim görme hedefinden vazgeçmedi. Ramazan el-Bûtî’nin babası Molla Said’dan, ilim tahsili için anne ve babanın rızası olmaksızın Ezher’e gitmenin dinî meşruiyetine dair bir fetva aldı. Bisikletini, kitaplarını ve pul koleksiyonunu satarak yol parasını temin etti ve Kahire’ye gitmek üzere evden ayrıldı. Bu gelişmelerin ardından ailesiyle ilişkileri tamamen koptu ve Hîtû için yaklaşık yirmi ay sürecek olan ağır bir maddi imkânsızlık ve yalnızlık dönemi başladı. Bu sıkıntılı dönemde kendini biraz olsun rahatlatan Ezher başarı bursuyla alacağı yeni cübbesini, ömrünün sonuna kadar büyük bir ihtimamla muhafaza ederek evlatlarına, ebediyete irtihalinden sonra kefenlenmesinde kullanmalarını vasiyet etti. Bu sırada Ezher’in Suriye’den gelen kıdemli öğrencileri arasında bulunan Nüreddin Itr ve Fahreddin Kabâve gibi isimlerin rehberliği yanında, zaman zaman ziyaretlediği Ramazan el-Bûtî’nin maddi-manevi yardımları da Hîtû’yu desteksiz bırakmadı.

Hîtû’nun Ezher’e intisabı, kurumun büyük bir müfredat buhranı yaşadığı ve bu noktada köklü yeniliklere kapı araladığı yıllara tevafuk etmektedir. Dönemin Cumhurbaşkanı Abdünnâsır’ın *tatvîr* adı verilen eğitim politikaları muvacehesinde, Ezher bünyesinde yeni fakülteler kurulmuş, Şeriat Fakültesi “Kanun ve Şeriat” Fakültesi’ne tahvil edilmiş ve müfredatında da esaslı değişiklikler yapılmıştır. Ezher’in aslı hüviyetine halel getirdiği düşünülen bu *tatvîr* hareketi, İslam dünyasının güçlü tepkisiyle karşılaşmış, dış baskılar sebebiyle kadim Ezher müfredatının işleneceği yeni bir bölüm açılmıştır. Yeni bölümün müfredatına *Mustasfâ* ve *Şerhu İbn Akil* gibi klasik metinler de ilave edilmiştir. Hîtû, klasik ilimlere duyduğu iştiyakı sebebiyle derakap bu yeni bölüme geçiş yaptı.

Hîtû’nun Ezher’deki ilk yirmi aylık gurbet ve tahsil hayatının ardından, Molla Said’in ara buluculuğu neticesinde babasının kendine yönelik menfi tutumu nihayet kırıldı. 1965 yılında, ilk defa sılaya döndüğünde, Şam’ın önde gelen ilim insanlarının bu genç Ezherli’yi bizzat ziyarete gelmesi, babası için büyük bir iftihar vesilesi oldu. O günden sonra Hîtû’nun en büyük hamisi olan babası, “Doktoranı bitirmeden önce maişet derdine düşüp çalışırsan sana hakkımı helal etmem. Ben hayatta olduğum müddetçe ilim dışında başka hiçbir meşgale ile ilgilenmeyeceksin” diyerek her türlü dünyevi kaygıdan azade kıldığı oğlunun tamamen ilmi çalışmalarına yoğunlaşmasını mümkün kıldı.

Suriye dönüşü Ezher’de müfredatın sığlaştırıldığını, *Mustasfâ* gibi ileri seviye eserlerin yerini *Varakât* gibi başlangıç metinlerine bıraktığını gören Hîtû, hayal kırıklığı ile Hindistan’a gitmeyi düşünse de Bûtî’nin tavsiyesiyle Mısır’da kaldı. Kurumsal eğitimin yetersiz kaldığı noktaları telafi etmek için her ilmin otorite isimlerinden hususi dersler aldı. Aralarında

Mustafa ve Abdülğanî Abdülhâlik kardeşlerin de bulunduğu on iki¹ hocadan on yıl boyunca ders aldı ve on binlerce sayfalık mahtut eseri istinsah etti. Mütakellim usul geleneğinde derinleşen Hîtû, bu yoğun yönelimin tabii bir meyvesi olarak doktora tezini Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin usul düşüncesi üzerine hazırladı ve 8 Mart 1973'te doktora derecesini aldı. Mezuniyet yılında Gazzâlî'nin *Menhûl*'ü ve İsnevî'nin *Temhîd*'ini tahkik ederek neşretmesi, onun klasik literatürle iştigalinin en somut nişanesidir.

Kahire'deki on yıllık tahsil hayatını müteakip, muhtemelen Suriye'deki siyasî istikrarsızlık ve Baas diktası sebebiyle rotasını Suudi Arabistan'a çevirdi. Burada Muhammed b. Suûd Üniversitesi bünyesindeki bir eğitim kurumunda çalışmaya başladı. Söz konusu kurum, o dönemde Mustafa Said el-Hınn gibi Ezher tahsilli pek çok Suriyeli ilim insanına ev sahipliği yapması bakımından, XX. yüzyıl ulema hareketliliğinde oldukça etkilidir. Kurduğu ilim halkalarıyla burada da geleneksel tedris faaliyetlerini devam ettiren Hîtû, kısa süre sonra ömrünün büyük bir kısmını geçireceği Küveyt'e intikal etti.

1975-1995 yılları arasında Küveyt'te Eğitim Enstitüsü ile Hukuk ve Şeriat fakültelerinde öğretim üyeliği yaparak akademik mesaisini sürdürdü; bu süreçte telif ve tahkik faaliyetlerini hızlandırdı. İlmî faaliyetlerini medya mecrasına da taşıyarak Küveyt Radyosu'na çeşitli programlar hazırladı. Nihayet 1989 yılında, 150 cilt olarak tasarladığı başyapıtı *Mevsûa*'yı kaleme almaya başladı.

1990 yılındaki Irak işgali, Hîtû'yu on beş yıldır istikrar bulduğu Küveyt topraklarından ayrılmaya mecbur bıraktı. İşgal öncesinde Ali Bûzû, İsam el-Attâr ve Edîb Sâlih gibi şahsiyetlerle olan münasebeti vesilesiyle aşınası olduğu Almanya ilim çevresi, ona, faaliyetlerini sürdürebileceği yeni bir liman oldu. Burada helal gıda üzerine çalışmalarda bulundu. İşgalin sona ermesinin ardından Küveyt'teki görevine tekrar döndü.

Hîtû, 2008 yılında eğitim projelerini hayata geçirmek amacıyla, bürokratik engellerin nispeten az olduğu ve Arapça eğitime ihtiyacın bulunduğu Endonezya'ya gitti. Burada kurucusu olduğu İmam Şâfiî Üniversitesi'nin rektörlük makamını deruhte etti. Bu kurumda modern yükseköğretimde kullanılan akademik unvanlarda bilinçli bir tasfiyeye giderek, bunlar yerine İslam ilim geleneğinin ruhuna uygun bulduğu ıstılahları ikame emeye çalıştı. Bu çerçevede Ezher'in

1 Hîtû, farklı münasebetlerde bu ders aldığı hocalarının isimlerini kasıtlı olarak tâdat etmekte ve rahmetle anmaktadır: Hâtim Muhammed Şehhâte, Mahmud Abdüddâim, Câdü'r-Rab Ramazan, Tâhâ ed-Dinârî, Hasan Vehdân, Hüseyin eş-Şeyh, Kâmil Hasan, Muhammed Ammâre, Muhammed Ali en-Neccâr, Mustafa Mucâhid Abdurrahman.

kadim sisteminden de ilhamla lisans derecesi “âlimiyye”, yüksek lisans “allâme”, doktora ise “imam” unvanlarıyla tesmiye edildi. Hîtû’nun kitaplarında kullandığı “eş-Şeyhu’l-Îmâm” ise “profesör doktor” unvanına tekabül etmektedir.

Hîtû’nun İmam Şâfiî Üniversitesi ile gerçekleştirmeyi hedeflediği şey, modern yükseköğretim kalıpları içerisinde klasik İslamî ilimler geleneğini yeniden inşa etmektir. Modern sistemdeki parçalanmışlığa karşı çıkan Hîtû, Şeriat, Usûlüddin ve Ulûmü’l-Arabiyye bölümlerini tek bir müfredatta mezc ederek “kâmil âlim” profiline ulaşmayı hedefledi. Ona göre parçacı uzmanlaşmaya odaklanan yükseköğretim sistemi, “dinine faydadan çok zarar veren yarım âlimler” yetiştirmektedir. Hîtû, kurduğu bu üniversite ile Ezher’in kadim ilim geleneği arasında tarihsel bir süreklilik sağladığı iddiasındadır. İmam Şâfiî Üniversitesi bir bakıma, Hîtû’nun gençlik hülyasıdır. Hîtû benzer nitelikte bir üniversite kurma düşüncesini Kahramanmaraş’ta da hayata geçirmeyi planlamış, ancak 6 Şubat depremi ve çeşitli engeller sebebiyle bu planı akim kalmıştır.

Mevcut eğitim sistemine yönelik köklü eleştirilerini hayatına da tatbik eden Hîtû, dört kızını da resmî okullara göndermeyerek evde eğitim metodunu benimsedi. Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi mezunu olan ve Küveyt’te öğretmenlik yapan eşi, çocuklarının bu hususi eğitimini üstlenmek için görevinden istifa etti. Eğitim sisteminin açmazlarını her fırsatta dile getiren Hîtû, bu alternatif yöntemin bir meyvesi olarak çocuklarının ulaştığı ilmî seviye ile de iftihar etmiştir. Kızı Şifâ Hîtû, *Gâye ve Harîde* gibi temel metinlere yazdığı şerhler ve tahkikleriyle babasının mirasını sürdürmektedir.

Hîtû’nun temel vurgularını ve zihniyet dünyasını özetlemek, onun ilmî duruşunu anlamak bakımından ufuk açıcı olacaktır: Hîtû, fıkıh mezheplerinin on dört asırlık birikimini ve fıkıh usulünü devre dışı bırakarak girişilen yeni fıkıh arayışlarının sert bir muhalifidir. Fıkıh usulünü ve müktesebatını dışlayanların, henüz temel Arapça kaidelerine dahi vakıf olmadan ilahî kelimeler üzerine pervasızca hüküm vermelerini, helal ve haram sınırlarını cüretkâr bir biçimde ihlal etmelerini şiddetle eleştirir. İcmâya yönelik modern yaklaşımların dini doğru anlamının önünde ciddi bir engel teşkil ettiğini savunan Hîtû, ilmin sadece kitaplardan değil, bir hocadan öğrenilmesi gerektiğini, aksi takdirde tahrifatın kaçınılmaz olacağını önemle belirtir. Hadis inkârcılığının doğurduğu tehlikeler ve sünnete bağlılık onun ilmî gündeminin merkezinde yer alır. Batı medeniyeti karşısında özgüven kaybına kapılarak dini modern teorilere eklemlemeye çalışanları ve fikhî hükümleri Avrupa kanunlarıyla uyumlu hale getirme çabalarını açıkça kınar. Günümüzde Eş’arî-Şâfiî aidiyetiyle maruf her ilim insanı gibi Hîtû da Vehhâbîler’e reddiye diskuruna dahil olur.

Hîtû'nun hayatında câlib-i dikkat bir diğer husus ise tahsil yıllarında Kahire'nin siyasî ve dini çalkantılarla sarsıldığı, İhvân-ı Müslimîn eksenli fikri çekişmelerin ve idamların yaşandığı bir iklimde sessizliğini muhafaza etmesidir. Bu tür hadiselerin bizzat merkezinde bulunmasına rağmen hayatı boyunca siyasî angajmanlardan imtina ettiği müşahade edilmektedir. Babasının izzeti muhafazaya yönelik nasihatlerini şahsiyetinin mihveri kılan Hîtû, genel itibarıyla müstağni ve mütehakkim bir tavra sahiptir. Çevresindekilerin kendine aşırı hürmet göstermesinden, şahsî onurlarını zedeleyecek düzeyde tâzimde bulunmalarından ciddi rahatsızlık duymuş, el öptürmek gibi geleneksel hürmet şekillerinden imtina etmiştir. Muhtemelen bu müstakil karakter yapısının bir tezahürü olarak bizzat kurucusu veya yöneticisi olmadığı kurumsal faaliyetlerin içinde yer almamıştır. Hîtû'nun ilmi ciddiyeti eğitim anlayışına da yansır. Kendisinden aktarılan anekdotlara göre, derslere hocadan sonra katılmaya müsaade etmemiş, talebenin ders esnasında sıraya veya duvara yaslanmasını ilmin vakarına aykırı bulmuştur. Ayrıca izinsiz ses ve görüntü kaydı yapılmasını emanete riayet ilkesinin ihlali olarak değerlendirmiştir.

Kızı Dr. Şifâ'nın şehadetine göre Hîtû, aile hayatında da ilimden taviz vermemiştir. İslamî davet bilincindeki müştereklik üzerine kurduğu evliliğinde, ailesini her daim öncelikli kılmış ve eşiyle ilmi bir müşareket içerisinde olmuştur. "Bir âlimden en az istifade edenler ailesi ve komşusıdır" sözüyle çocuklarını ilme teşvik ederek onlara mahsus ders halkaları oluşturmuştur. Dr. Şifâ, gün içinde yaşadıklarını, gördüklerini, okuduklarını, fikrî, siyasî, ilmi ve sosyal meseleleri müzakere ettikleri yemek saatlerinin kutsal olduğunu ifade etmiştir. Hîtû'nun aile hayatında tarih bilinci ve hafıza aktarımı da belirgin bir yer tutmuştur. Şam'ın tarihi, büyüklerin hayat hikâyeleri, siyasal ve toplumsal dönüşümler ile geleceğe dair beklentiler, sürekli müzakere edilen başlıklar arasında yer almıştır. Edebiyata da özel ilgi duyan Hîtû, üç şiir kitabı yayımlamıştır. Ayrıca hadis literatür tarihini ve *Muvattâ* râvilerini nazmetmiştir.

Hîtû'nun hayatının son demlerinde daha ziyade kendi derununa çekildiği, vaktini zikir ve dua ile geçirdiği aktarılır. Bu manevi tecrübe ikliminde, kendinden nakledildiğine göre, "Rabbim! Sana geliyorum, gelişimi güzel eyle!" niyazını dilinden düşürmemiştir. Hîtû, 24 Şubat 2026 tarihinde ramazanın altıncı günü bir ikindi vakti rahmet-i rahmana kavuşmuştur.

Hîtû'nun Bibliyografyası

1. *el-Hadisü'l-mürsel: Hucciyetuhû ve eseruhû fi'l-fıkhi'l-islâmî*
2. *el-Vecîz fi usûli't-teşrî'*
3. *el-Hulâsa fi usûli'l-fıkh*
4. *Keşfü's-sitr an sünniyyeti'l-kunût fi salâti'l-fecr*
5. *el-İmâm Ebû İshâk eş-Şirâzî: Hayâtuhu ve usûluhû*
6. *et-Tebîrâ fi usûli'l-fıkh*
7. *el-Menhûl min ta'likâti'l-usûl*
8. *et-Temhîd fi tahrici'l-furû' ale'l-usûl*
9. *el-Kavâtî' fi usûli'l-fıkh: Hîtû bu kitabını kendi hazırladığı özgeçmişine eklerken şu serzenişte bulunur: "Kitabı tahkik ettim ve ilk bölümünü Müessesetü'r-Risâle yayınevinde neşrettim. Ancak yayımlanmasının üzerinden otuz yıldan fazla geçmesine rağmen, günümüzde yayınevlerinin 'emanet sorumluluğu' gereği (!) ben hâlâ o kitabı görmüş değilim."*
10. *el-Usûl ve'd-davâbit*
11. *el-İctihâd ve envâü'l-müctehidîn*
12. *Tabakâtü müctehidi's-Şâfi'iyye*
13. *Fıkhü's-sıyâm*
14. *el-İmtâ' fi ahkâmi'r-radâ'*
15. *el-Mu'cizetü'l-Kur'âniyye*
16. *el-Mütefehyikûn*
17. *el-Akl ve'l-gayb*
18. *ed-Dîn ve'l-ilm*
19. *Manzûme fi târihi mustalahi'l-hadis*
20. *Manzûme fi ruvâti'l-muvatta'*
21. *Şumû'u'z-zikrayât ve enînü'd-dumû'*
22. *Âşık ve 'Azûl*
23. *Fi Mevkibi'd-da' ve âlâm ve âmâl*
24. *el-Hadârâtü'l-İslâmiyye*
25. *Makâlât ve havâtır*
26. *Tercemetü Hayâti bi-kalemî*
27. *el-Kühûl beyne'n-necâse ve't-tahrîm*
28. *eş-Şellâk*
29. *Şerhu'l-Beykûniyye*
30. *el-Mütevassıt fi'l-fıkh*
31. *Mevsû'atü'l-fıkhi's-Şâfiî ve'l-mukâran: Şâfiî fıkhını hem mezhep içi hem de diğer mezheplerle mukayeseli ele alan, müdellel ve geniş kapsamlı bir ansiklopedik çalışmadır. Yazarın 1989'da başladığı ve 140-160 cilt olarak tasarladığı bu eser yaklaşık 75 cilde ulaşmış olup her cildi 400-600 sayfa arasında değişmektedir. Hîtû, ansiklopedisinde meseleleri, hadis tenkidi ile müdellel bir şekilde ele almaktadır. Ayrıca*

mütekaddim Şâfiî ulemanın bütün kavillerini cemederek zaman içinde geri planda kalmış görüşler yeniden görünür kılmıştır. Nevevî ve Râfiî çizgisini ağırlıklı olarak sürdürürken, İmam Şâfiî'nin “unutulmuş” görüşlerini belirginleştirdiği ve mezhep içi dengeyi yeniden kurduğu görünmektedir. Hüküm tercihlerinde râcih görüşü belirlerken mezhep içi nakille yetinmemiştir. Buna ilaveten delilin kuvveti, hadis tenkidi ve usulî tutarlılığa bakmıştır. Yine eserini teknik bir fıkıh metni olmanın yanında edebî bir üslupla kaleme aldığını, bu konuda da İmam Şâfiî'ye uyduğunu belirtmiştir.